

LUDBREŠKA PODRAVINA

Prilog poznavanju evolucije agrarnog pejzaža*

PAVAO KURTEK

Položaj i podjela kraja — Ludbreški kraj ili Ludbreška Podravina je uzan i karakterističan dio Podravine. Nije to posebna regija, već dio šire cjeline, ali ima neke specifičnosti i izvjesnu samostalnost. Kraj se širi između rijeke Drave na sjeveru i šumovitih ogranaka Kalničke gore na jugu. Na zapadu seže do Slanja i Gornjeg Martijanca, dok prema istoku krajinu odvajamo od koprivničkog kraja linijom od Rasinje na Koledinec i Selnicu Podravsku. Podravina je vjekovna granična krajina; u antičko doba prema Panoniji, a napokon se ovdje formirala etnička krajina Hrvata prema Mađarima. Granični položaj je bitan za razumijevanje i objašnjenje društvenih prilika.

To je kraj između dvaju gradskih središta sjeverozapadne Hrvatske: snažnijeg industrijskog i kulturnog centra Varaždina na zapadu i Koprivnice na istoku. Trgovište Ludbreg nema dovoljno gravitacijske snage, da spriječi ovo razbijanje krajine i ekonomsku orijentaciju prema Varaždinu odnosno Koprivnici.

Ludbreg ima relativno povoljan geografski položaj, koji je pogodovao razvoju ovog trgovišta i centra jednog dijela gornje Podravine. Kod Ludbrega je brdski kalnički kraj jače istaknut prema podravskoj nizini. Mjesto leži na izlazu Bednje u podravsku nizinu i na spojnici glavne podravske ceste s cestama iz Legrada, Varaždinskih Toplica i Preloga. Uz opći podravski granični karakter, za naš su kraj značajni spojni i prelazni elementi.

Ludbreška Podravina sastoji se od tri dijela, karakteristična za poprečni profil Podravine. Najniža je aluvijalna ravnica uz Dravu, Plitvicu i donji tok Bednje, koja je izložena plavljenju u najnižim dijelovima i radi toga pogodnija za uzgoj kukuruza i drugih jarih kultura. Između te ravnice i izrazito brežuljkastog područja »Gorica« nalazimo diluvijalnu terasu mjestimično i do 10 metara višu od aluvijalne ravni, sigurnu od poplavlivanja, te prema tome pogodnu za kulturu pšenice.

Gorička brežuljkasta krajina također je pretežno pokrivena diluvijalnim padinskim ilovinama, pa se na njenom sjevernom dijelu dobro ocrta oko 1 km široki pojas, koji neki smatraju višom diluvijalnom terasom (1).

* Ovo je izvod iz rada, koji je primljen u listopadu 1953. kao diplomatska radnja na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu u Zagrebu.

1. Einstellungsbeschluss der Counterflusshohrungen Ludbreg 1—13 und der Petrolej d. d. Izvještaj za Petrolej d. d. Zagreb, 1942. str. 1—5.

Gorički je kraj diseciran transversalnim dolinicama pretežno pravca sjever-jug, koje su erodirali potoci. Sama rijeka Bednja duboko je urezala dolinu u brežuljcima Gorica i manje otpornih diluvijalnih sedimenta. Naprotiv, korito longitudinalnog toka rječice Plitvice vrlo je plitko, jer je izmodelirano u aluvijalnim nanosima.

Padine brežuljkastog kalničkog prigorja prekrivene su debelim diluvijalnim ilovinama i praporom. Tek prema Apatovcu izbija na površinu Mediteran II s pješćanim litavcima i ulošcima konglomerata (2). Jezgru Kalničke gore čine kređa i trijas, dok kristalinsko gorje nije poznato. Utjecajem pedogenetskih faktora razvila su se različita tla; pretežno recentni riječni aluviji. Bio je potreban snažniji društveni zahvat, da se recentni riječni aluviji. Bio je potreban snažniji društveni zahvat, da se ta pretežno slabija tla učine ekonomski vrednijima.

Prvobitno je kraj bio pokriven gustim šumama, koje su prema sredini i vrstama stabala bile različite. Krčenjem šuma, uvođenjem i rasporedom različitih kulturnih biljki, dijeljenjem posjeda i drugim radovima nastao je raznoliki agrarni pejzaž. Na aluvijalnoj ravni i diluvijalnoj terasi prevladavaju oranice sitnih parcela pretežno zasijane kukuruzom. Ta kultura prevladava na niskim položajima zbog proljetnih poplava, a na višim zbog siromaštva i gustoće stanovništva. Na sjevernom dijelu Gorica ima vinograda, uglavnom slabije kvalitete, dok je južni brežuljkasti dio pokriven šumom, a predstavlja prelaznu zonu prema Kalničkom kraju.

U skladu sa spomenutim razlikama imamo tri pojasa naselja: na aluvijalnoj nizini, na prvoj diluvijalnoj terasi i u goričkom kraju.

Naselja u aluvijalnoj nizini smještena su na uzdignutijim položajima, da bi bila bolje zaštićena od poplava. Sela su dosta zbijena, jer su odijeljeni članovi porodice na dobivenom dijelu starog dvorišta gradili nove kuće, i izdužena su duž cesta, koje su također provedene višim i od poplava manje ugroženim pojasiima.

Naselja na prvoj diluvijalnoj terasi su, zbog povoljnih prilika, najgušća i najstarija, a izdužila su se uz glavnu cestu Varaždin — Koprivnica. U tu grupu spada i Ludbreg. Najmanje naselja ima u goričkom kraju. Ona su više razbacana, a nalazimo i osamljena domaćinstva.

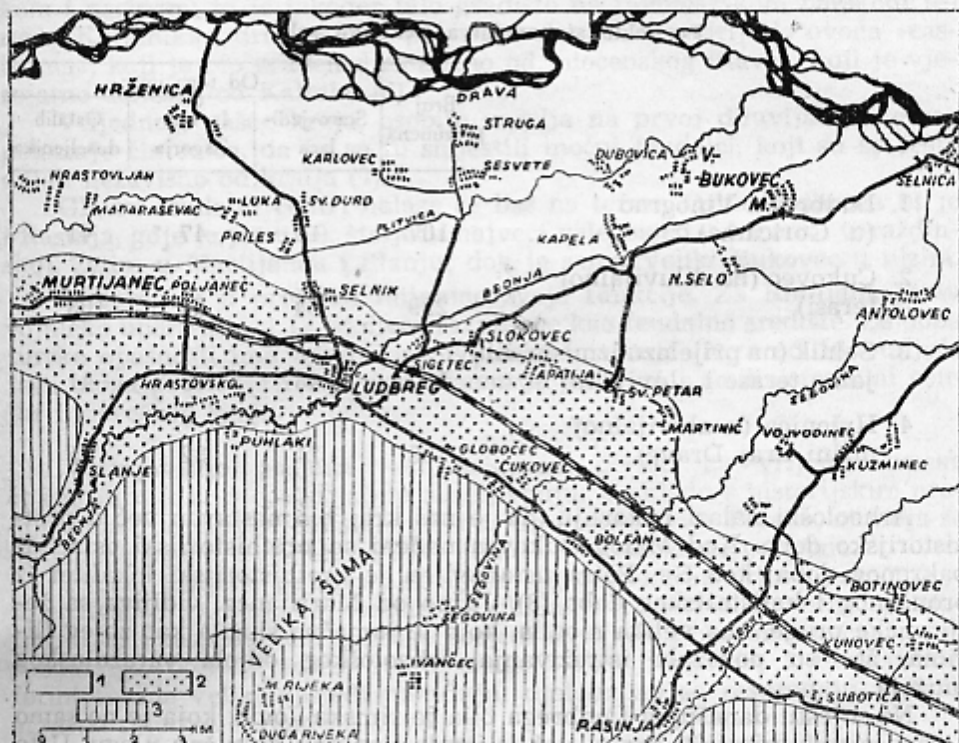
Od ukupno 56 naselja u kotaru Ludbreg u aluvijalnoj ih ravni ima 26, na uskoj diluvijalnoj terasi 23, a u Goricama 7. Gorička naselja uglavnom iskorišćuju samo brežuljkasti prostor, gdje su im njive, vinogradi, šume, pašnjaci i livade. Sela sa niže diluvijalne terase iskorišćuju sva tri pojasa. Tako Martijanec i Križovljan imaju pored oranica na aluvijalnoj ravnici i livade; na prvoj terasi, pogodnoj za pšenicu, dolaze samo oranice, a po brežuljcima vinogradi i šume.

Naselja aluvijalne ravnice iskorišćuju okolicu za oranje, livade i pašnjake, dok se drvom uglavnom snabdijevaju iz brdskog dijela, gdje imućniji nastoje stvarati i vinograde.

Općenito prevladavaju mala naselja. Od ukupno 56 naselja njih 33 imaju ispod 500 stanovnika, 7 od 500—700, 11 od 700—1000, a samo 5 naselja imaju preko 1000 stanovnika.

2. F. Ožegović: Prilog geologiji mlađeg tercijara na temelju podataka iz novijih bušotina u Hrvatskoj. Vjesnik hrv. geol. zavoda i hrv. geol. muzeja — Zagreb 1944 — str. 416.

Formiranje današnjih naselja, pored utjecaja prirodnih osobina, uvjetovali su društveni faktori. Tako su se na pr. iz nekadašnjih majura: Prkosa, Gorice i Grbaševca u području Rasinje, prodajom vlastelinske zemlje baruna Inkeya, u 19. stoljeću razvila istoimena sela. Sam je Ludbreg do 1919. godine bio ometan u razvoju prema zapadu i sjeveru, jer su s tih

Sl. 1. Ludbreška Podravina.

1. aluvijalna ravnica; 2. pleistocena terasa i 3. gorički kraj.

Fig. 1. vallée de la Drave aux environs de Ludbreg.

1. Plaine alluviale. 2. Terrasse pléistocène. 3. Collines.

strana bile vlastelinske zemlje. Poslije raspodaje veleposjeda izgrađeno je za nekoliko godina u tom dijelu oko 100 kuća.

Uredno obrađene uske parcele, poneki šumarak, cestovna sela s kućama pretežno okrenutim užom stranom prema cesti, karakteristični su za izgled nizinskog kraja. Ugodnoj slici podravske ravnice čini pozadinu brežuljkasti gorički kraj obrastao vinogradima i šumama.

Naseljavanje — Tri pejzažna dijela pokazuju razlike i u stanovništvu. Ispitali smo podrijetlo stanovništva četiriju sela, koja leže na raznim dijelovima, i dobili smo ovakvu sliku (v. tabelu na str. 26).

Iz ovog pregleda vidimo, da starosjedičakog stanovništva, tj. onog, za koje se ne zna odakle i kada su mu pređi došli, ima najmanje u goričkom

kraju i u aluvijalnoj nizini. Zagorskih naseljenika ima najmanje u starom selu na rubu diluvijalne terase, a relativno najviše u Ludbreškom Vinogradu, kraju, koji je najbliži Zagorju po pejzažu i tipu gospodarstva, a kolonizacija je mlada. Iz pregleda vidimo, da su najstarija naselja na diluvijalnoj terasi, a s time se slažu i historijski podaci.

Porijeklo stanovništva nekoliko sela.

Broj prezimena	Od toga ima:			
	Staro-jedilaca	Iz Hrv. Zagorja	Ostalih doseljenika	
1. Ludbreški Vinograd (u Goricama)	107	19	47	41
2. Čukovec (na diluvijalnoj terasi)	229	64	62	103
3. Selnik (na prijelazu između diluvijalne terase i aluvijalne nizine)	107	48	18	41
4. Hrženica (u aluvijalnoj nizini kraj Drave)	108	21	32	55

Arheološki nalazi pokazuju, da je naš kraj bio nastavan već u prethistorijsko doba. Kod Malog Bukovca nađeni su prethistorijski ostaci iz bakrenog doba; kod Sv. Petra ustanovljen je prethistorijski lokalitet iz brončanog i hallstattskog doba (3). Južno od Martijanca, vidljiva sa željezničke pruge, ima velika mogila, koja je jamačno služila kao zbjeg Ilirima, što su pokazala istraživanja arheološkog odjela varaždinskog muzeja.

Na mjestu današnjeg Ludbrega bila je rimska Jovia, koja je ne samo najznačajnije mjesto u kraju, već je imala i znatnu graničnu ulogu. U to je doba naš kraj granični pojas važan za opstanak carstva (4). Propašću rimske vladavine nestaje Jovia, a začetak današnjeg Ludbrega obavljen je tamom. Legenda kaže, da taj početak pada oko 1100. godine (5).

Ranu slavensku kolonizaciju dokazuju razni tragovi. Tako su arheološka istraživanja pokazala, da je sjeverno od mogile kod Martijanca bilo rano slavensko naselje. Taj se teren i danas naziva »žgališće« po staroslavenskoj funkciji.

3. Z. Vinski: Gradište kod sv. Petra u Podravini — Historijski zbornik, Zagreb — 1949. str. 236.

4. I. Bočkaj: Postanak Ludbrega — Zagreb 1939. str. 10. Iskopine iz rimske epohe su brojne, tako je 1859. godine iskopano mnogo tesanog kamena i rimskih opeka. Na jednom kamenu nađen je natpis »Valerianus centurio legiae hic in loco Jovia docto...«.

5. Navodno je neki plemić iz Burgundije — Lodbring na povratku iz prvoga križarskog rata sagradio dvorac i druge zgrade za posluhu i momčad. Oko te jezgre počele su se dizati i druge kuće sa slavenskim stanovništvom. Prema I. Bočkaju legenda se nalazi u arhivu feudalaca Bathyani u Körmendu u Mađarskoj.

U samom Ludbregu, u meandru rijeke Bednje, otkriveni su tragovi barskog naselja iz doba dolaska Slavena. To se mjesto i danas zove »gradišće« — dokaz, da su se na mjestu rimske Jovije vrlo rano naselili Hrvati. Blizu ceste, koja vodi iz sv. Petra u Kapelu, u meandru starog korita Bednje, nalazimo zaravnjen humak, nepravilno kružnog oblika, okružen jarcom i nasipom; to je također bilo gradište na ravničarskom barskom terenu. Keramika i drugi nalazi pokazuju slavensko podrijetlo ovoga »castroma«, koji je bio građen djelomično od miocenskog litavca, koji je vjerojatno donesen od Kalnika (6).

Vrijednost našeg kraja, osobito naselja na prvoj diluvijalnoj terasi, pokazuje činjenica, da su se tu smjestili moćni feudalci, koji su se često držali nezavisno od kralja (7).

Glavni feudalni centri nalaze se baš na terasi. Osim Ludbrega tu je i Rasinja, gdje je još u 19. stoljeću najveći veleposjed u županiji varaždinskoj, zatim u Martijancu i Slanju; dok je samo Veliki Bukovec u nizini.

Ludbreg je u prošlosti mijenjao svoje funkcije. Za Rimljana je tu vojničko uporište. Od 12. stoljeća razvija se kao feudalno središte. Za doba turske opasnosti ima ograničeno vojničko značenje (8), a od 16. stoljeća jača uloga proštenja i trgovine. Danas je poslovni i administrativni centar ludbreškog kraja.

Usitnjavanje posjeda — Nesiguran period za vrijeme turske opasnosti nije pogodovao jačem naseljivanju. U skladu s historijskim promjenama i doseljivanjem stanovništva iza potiskivanja Turaka, mijenja se postepeno izgled. Sve više se krče šume i šire obrađene površine.

Proces izmjene pejzaža i socijalno-ekonomske strukture naročito je intenzivan u 19. stoljeću, osobito iza ukidanja kmetstva. Povećanjem stanovništva i raspadanjem zadruga posjedi se dijele. Pojavom novčanog gospodarstva, poskupljenjem radne snage i zbog unosnijih kapitalističkih formi zarade veliki posjedi nazaduju, djelomično se rasprodaju, dok ih agrarna reforma sasvim ne likvidira.

Ovaj proces dolazi sigurnije do izražaja uspoređivanjem katastarskog stanja u godini 1859. i novijih stanja. Uzet ćemo dva različita primjera iz katastarske općine Ludbreg i Sv. Đurđ.

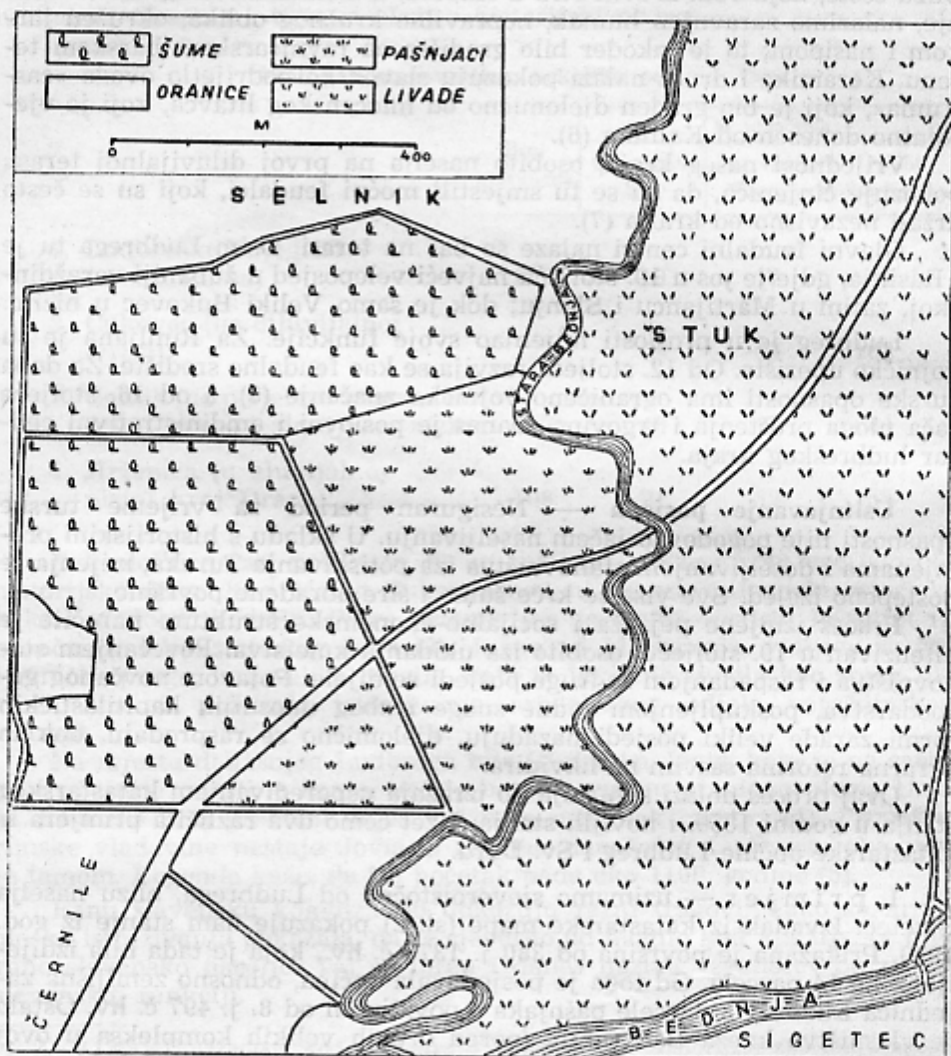
1. primjer — uzimamo sjeveroistočno od Ludbrega, blizu naselja Sigetec. Izvadak iz katastarske mape (sl. 2) pokazuje nam stanje iz god. 1859. Prikazana je površina od 380 j. 1370 č. hv., koja je tada bila izdijeljena na 14 parcela. Od toga je posjedovala općina, odnosno zemljišna zajednica Ludbreg 3 parcele pašnjaka s površinom od 8. j. 497 č. hv. Ostalo je vlasništvo kneza Bathyanija (pored drugih velikih kompleksa u ovoj i susjednim kat. općinama) i to 53 j. 545 č. hv. šume, 71 j. 195 č. hv. oranice, 42 j. 338 č. hv. pašnjaka i 205 j. 1335 č. hv. livada.

6. Z. Vinski: op. cit. str. 236.

7. Tako su se ludbreški plemići parničili s gradom Varaždinom zbog međa od god. 1429. do 1435., a na kraljeve opetovane pozive nisu se odazvali niti platili kaznu. — (Arhiv grada Varaždina, radikalni arhiv — fasc. V. Nr. 33, 35, 47, 51, fasc. VI. Nr. 73, fasc. VII. Nr. 82).

8. Spominje se, da je 1580. god. koprivnički kapetan držao u Ludbregu po 50 vojnika. (R. Horvat: Povijest Koprivnice, str. 8.).

Na izvatku u kat. mapi sl. 3 vidimo, da su do 1925. god. izvršene ogromne promjene na istom zemljištu. Od prijašnjih 14 parcela nastale su 403 sa gotovo tolikim brojem vlasnika. Od velikih kompleksa šuma i livada

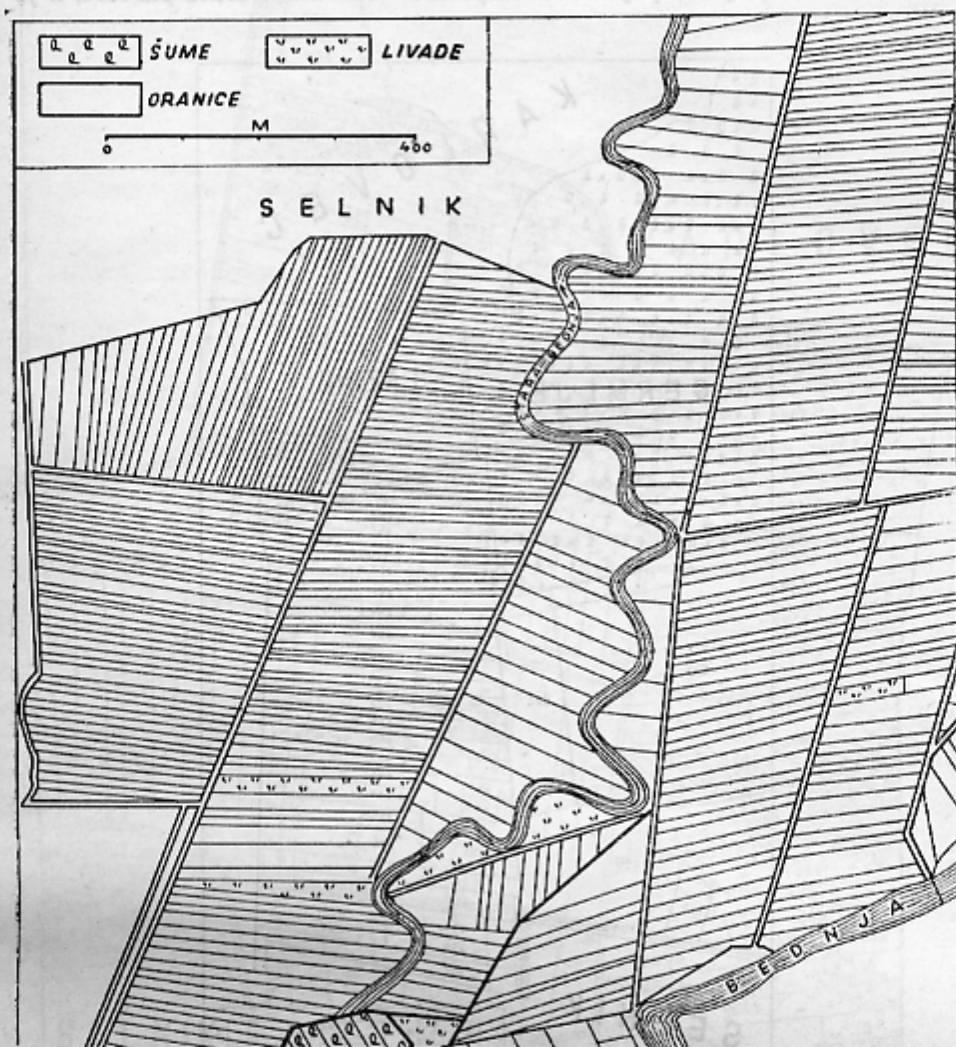
Sl. 2. Primjer zemljišne podjele u katastarskoj općini Ludbreg 1859.

Fig. 2. Exemple de partage des terres dans la commune cadastrale de Ludbreg en 1859.

ostalo je 7 malih parcela šume, 6 malih parcela livade, a ostalih 390 parcela su oranice, kojima je prosječna veličina ispod 1 jutra.

Od 1925. god. do danas sigurno je proces usitnjavanja parcela još dalje napredovao, ali on nažalost nije katastarski evidentiran. U agrarnom

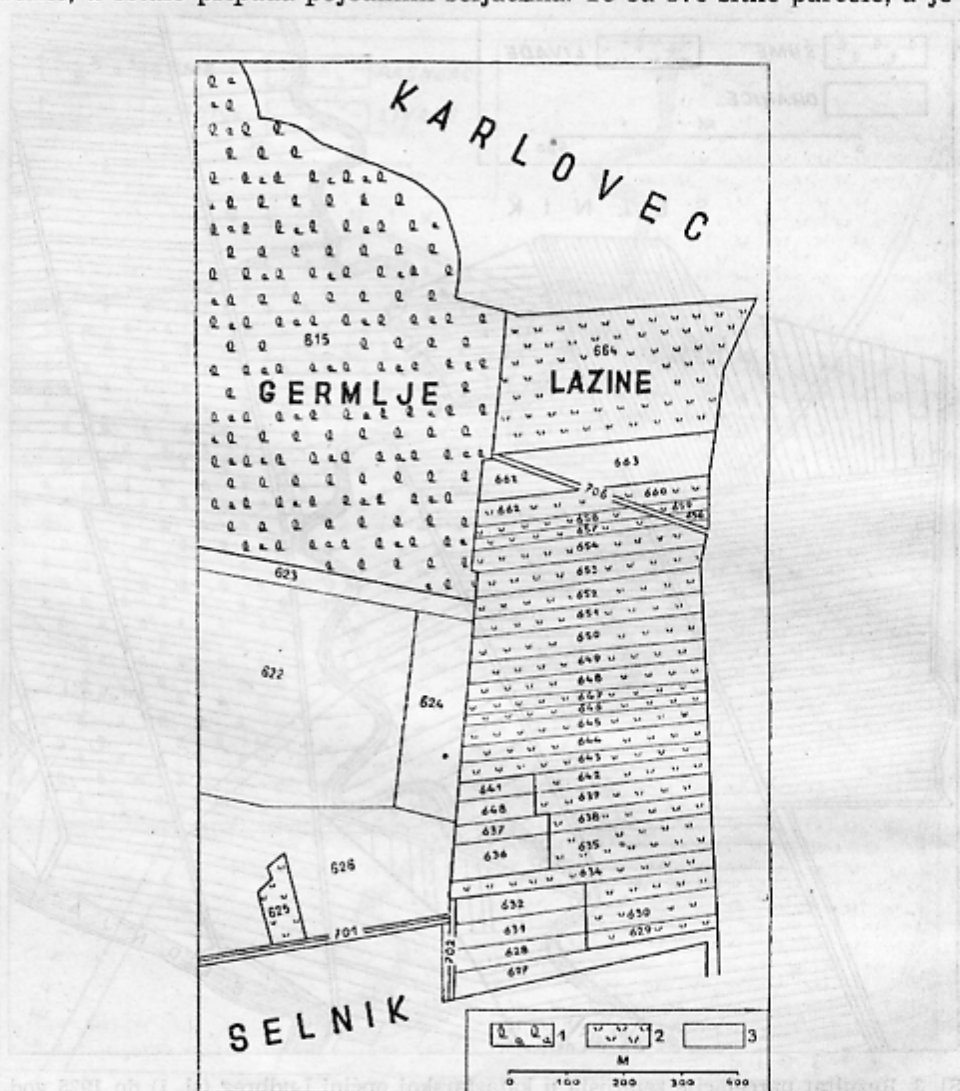
pejzažu nestalo je svakog traga feudalnog posjeda, osim dvorca i adaptiranih gospodarskih zgrada u Ludbregu.

Sl. 3. Rezultat parcelacije zemljišta u katastarskoj općini Ludbreg (sl. 1) do 1925 god.
Fig. 3. Résultats du parcellement des terres dans la commune cadastrale du Ludbreg (fig. 1.) en 1925.

2. primjer, izvadak iz kat. mape (sl. 4), pokazuje nam stanje u dijelu kat. općine sv. Đurđ u 1860. godini. Tu je površina od 100 j. 1595 č. hv., koja je tada bila podijeljena u 41 parcelu, i to 14 parcela oranica, 26 livada i 1 parcela šume.

Vlasnici su bili: crkva sa 24 j. 279 č. hv. oranice i 5 j. 557 č. hv. livade; škola posjeduje 3 j. 201 č. hv. oranice; zemljišna zajednica 43 j. 369 č. hv. šume, a ostalo pripada pojedinim seljacima. To su sve sitne parcele, a je-

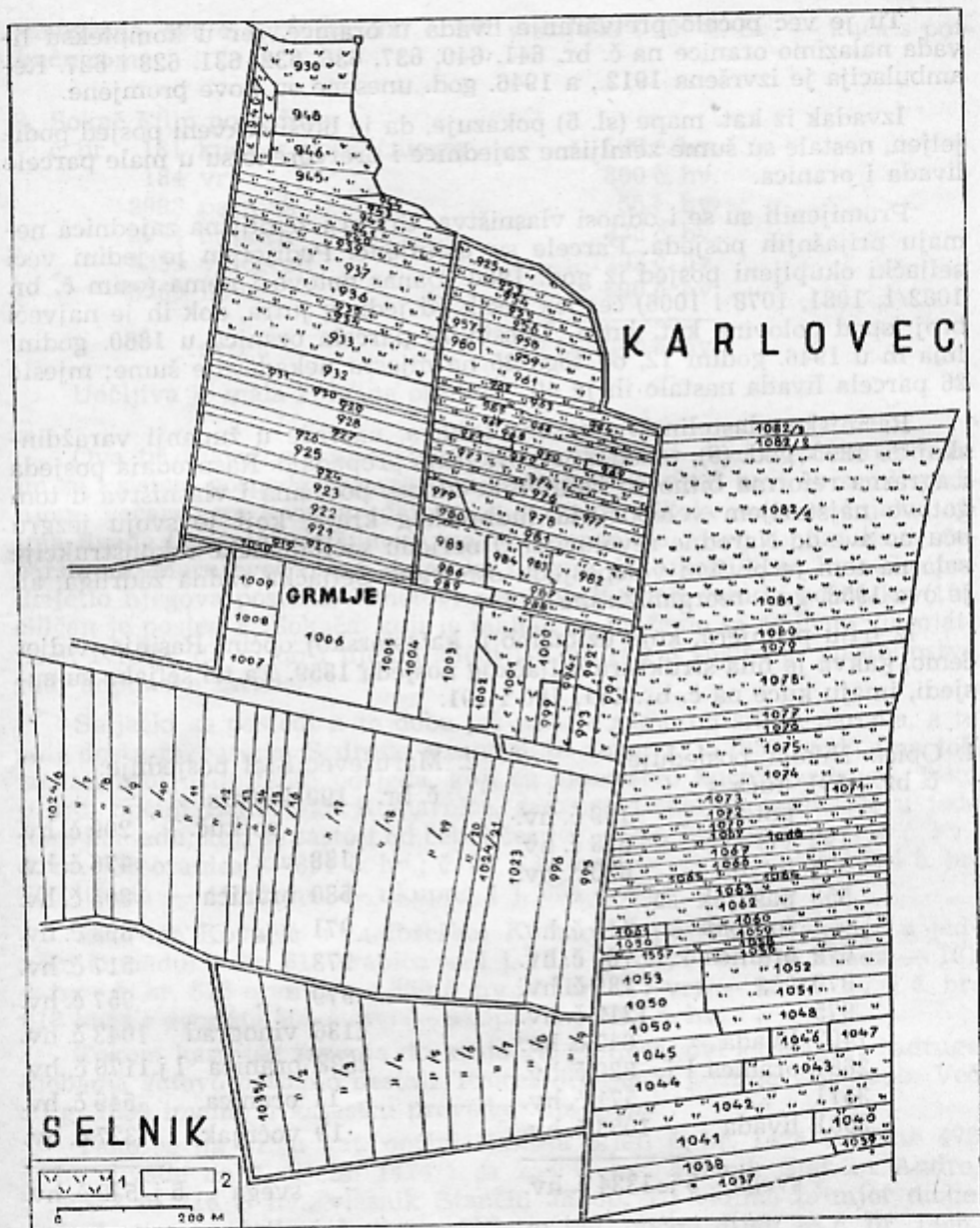

Sl. 4. Primjer zemljišne podjele u katastarskoj općini Sv. Đurd 1860. g.

Fig. 4. Exemple de partage des terres dans la commune cadastrale de Sv. Đurd en 1860.

dinu veću parcelu — č. br. 626, oranica od 6 j. 410 č. hv. posjedovao je B. Markulinčić, vjerojatno kućna zadruga.

Sl. 5. Rezultat parcelacije zemljišta u katastarskoj općini Sv. Đurd do 1946. god.
 Fig. 5. Résultats du parcellement des terres dans la commune cadastrale de Sv. Đurd en 1946.

Tu je već počelo pretvaranje livada u oranice, jer u kompleksu livada nalazimo oranice na č. br. 641, 640, 637, 636, 632, 631, 628 i 627. Reambulacija je izvršena 1912., a 1946. god. unesene su nove promjene.

Izvadak iz kat. mape (sl. 5) pokazuje, da je bivši crkveni posjed podijeljen, nestale su šume zemljišne zajednice i pretvorene su u male parcele livada i oranica.

Promijenili su se i odnosi vlasništva. Crkva i zemljišna zajednica nemaju prijašnjih posjeda. Parcele su usitnjene. Podijeljen je jedini veći seljački okupljeni posjed iz god. 1860. Danas gotovo i nema (osim č. br. 1082/1, 1081, 1078 i 1006) čestica većih od jednog jutra, dok ih je najveći broj ispod polovine kat. jutra. Mjesto 14 parcela oranica u 1860. godini ima ih u 1946. godini 72, od toga 25 na mjestu nekadašnje šume; mjesto 26 parcela livada nastalo ih je 49.

Rasinjsko vlastelinstvo baruna Inkeya, najveće u županji varaždinskoj do 1895. god. (9), također je postepeno propadalo. Rasprodaia posjeda i agrarna reforma bitno su izmijenile odnose površina i vlasništva u tom gotovo najstarijem veleposjedu ludbreškog kraja, koji je svoju jezgru očuvao sve do Narodne revolucije. U periodu socijalističke rekonstrukcije sela na tom je bivšem veleposjedu osnovana Seljačka radna zadruga, ali je ova 1953. god. reorganizirana.

Iz triju primjera, koje uzimamo u katastarskoj općini Rasinja, vidjet ćemo, kakva je bila struktura seljačkog posjeda 1859. Ta tri seljaka su susjedi, imaju kuće na č. br. 181, 190 i 191.

1. Opica Nikola posjeduje:

č. br.	191 kuća s	
	potkuć.	149 č. hv.
	192 vrt	688 č. hv.
	552 livada	630 č. hv.
	553 pašnjak sa	
	šumom	415 č. hv.
	679 oranica	760 č. hv.
	970 „	789 č. hv.
	975 „	1212 č. hv.
	1402 livada	647 č. hv.
	2687 oranica 1 j.	820 č. hv.
	3511 „	571 č. hv.
	3581 livada	1053 č. hv.

svega 5 j. 1334 č. hv.

2. Maruševac Štef posjeduje:

č. br.	190 kuća s	
	potkuć.	209 č. hv.
	188 vrt	476 č. hv.
	580 oranica	805 č. hv.
	971 „	893 č. hv.
	973 „	517 č. hv.
	979 „	957 č. hv.
	1136 vinograd	1043 č. hv.
	2638 oranica 1 j.	1170 č. hv.
	11 oranica	545 č. hv.
	10 voćnjak	327 č. hv.

svega 5 j. 542 č. hv.

Prvi se posjed dakle sastojao od 3 j. 952 č. hv. oranica, 1 j. 730 č. hv. livada, 688 č. hv. vrta, 415 č. hv. pašnjaka i šume i 149 č. hv. — kuća s potkućnicom. Drugi se posjed sastojao od 4 j. 87 č. hv. oranica, 1043 č. hv.

vinograda, 476 č. hv. vrta, 327 č. hv. voćnjaka i 209 č. hv. — kuća s potkućnicom.

3. Sokač Filip posjeduje:

č. br. 181 kuća s potkućnicom	570 č. hv.
184 vrt	800 č. hv.
2993 pašnjak	55 č. hv.
2994 oranica	838 č. hv.
3359 vinograd	1292 č. hv.
3369 livade	690 č. hv.
svoga	2 j. 1045 č. hv.

Uočljiva je mala količina oranica.

Ova tri susjedna gospodarstva imaju različitu strukturu posjeda, pa im se i sistem gospodarjenja razlikuje. Maruševec Štef bavi se zemljoradnjom, voćarstvom i vinogradarstvom, a Opica Nikola nema voćnjaka, ali ima livade i pašnjak sa šumom, pa je sigurno, da se on mnogo bavi stočarstvom. Maruševec nema pašnjaka i šume, što ukazuje na kmetsko poddijetlo njegova posjeda. Kmetovi nisu mogli imati šume i pašnjaka (10). Sličan je posjed F. Sokača, koji je malen, pa možemo sa prilično vjerojatnosti tvrditi, da su on i njemu slični išli na rad u susjedno vlastelinstvo radi dopunske zarade.

Seljački se posjedi u to doba još sastoje samo od sitnih parcela, a te su i dosta razbacane. S druge strane u to doba, t. j. 1859. god., ima još znatan broj okupljenih posjeda, koji su vlasništvo kućnih zadruga. Tako u kat. općini Ludbreška Komarnica, zadruga Debeljak posjeduje u jednom komadu, koji se sastoji od četiri čestice: č. br. 732 livada — 130 č. hv.; č. br. 733 oranica — 891 č. hv.; č. br. 734 oranica — 997 č. hv. i č. i č. br. 735 livada — 446 č. hv. — ukupno 1 j. 864 č. hv.

Zadruga Kovačić u Ludbreškoj Komarnici posjeduje također u jednom komadu: č. br. 614 oranica — 1 j. 1118 č. hv.; č. br. 615 livada — 181 č. hv.; č. br. 616 oranica — 550 č. hv.; č. br. 617 vrt — 239 č. hv. i č. br. 618 kuća i dvorište 505 č. hv. — ukupno 2 j. 993 č. hv.

Tokom kasnijeg razvoja do kraja 19. stoljeća, ovi su tragovi zadruge diobama gotovo potpuno nestali. Proces dijeljenja počinje vrlo rano. Već od g. 1859 imamo u katastru proveden niz dioba.

Tako se na pr. u kat. općini Rasinja dijeli č. br. 1424 veličine 472 č. hv. livade na 2 dijela: 1424/1 sa 256 č. hv., vlasnik Stančin Andro, i 1424/2 sa 216 č. hv., vlasnik Stančin Jakob. Tu vidimo primjer diobe male čestice na dvije još sitnije. U istoj kat. općini dijeli se č. br. 1466, veličine 1118 č. hv. oranice na dva dijela; 1466/1 sa 537 č. hv., vlasnik Vodopija Jozo i 1466/2 sa 581 č. hv., vlasnik Vodopija Ivan.

10. I. Crkvenčić: O agrarnoj strukturi gornjeg porječja Bednje — Geografski glasnik br. 13. Zagreb 1951. str. 104.

Paralelno s postepenom rasprodajom veleposjedničke zemlje, naročito na majurima veleposjeda Rasinje (Grbaševac, Gorica, Prkos, Đelekovac, Ludmilin dvor i dr.) i diobama te parcelacijama, kupnjom i prodajom zemlje i uopće raspadanjem starog poretka, vršio se, osobito u nizini, proces krčenja šume. U toponomastici imamo naziva, koji pokazuju, da je nekada u nizini bilo više šuma. Tu su sela Hrastovljan, Hrastovsko, Bukovec Veliki, Bukovec Mali, Dubovica i dr.

Proces krčenja šuma može se pratiti uspoređivanjem starih katastarskih mapa s današnjim stanjem. Tako uočujemo, da je šezdesetih godina prošloga stoljeća gotovo u svakoj kat. općini na aluvijalnoj ravni i na prvoj diluvijalnoj terasi bilo znatnih kompleksa pod šumama.

Sjeveroistočno od Sv. Petra, sjeverno od V. Bukovca, sjeverno od Martijanca i Vrbanovca i drugdje bilo je značajnih površina šuma. Na pr. u kat. općini Križovljan, općina Martijanec, sjeverno od Križovljana i Poljanca nalazimo 1860. god. na čestici br. 104 prostranu šumu od 258 j. 910 č. hv. vlasništvo kneza Bathyanija. God. 1910. od te velike šume ostala je č. br. 2083 sa 7 j. 643 č. hv. i č. br. 2084 sa 9 j. 436 č. hv. šume. Danas je i te šume nestalo. U kat. općini Ludbreška Komarnica nalazimo 1860. god. na 4 parcele 306 j. 175 č. hv. šume, također vlasništvo kneza F. Bathyanija, ali od nje nije ostalo ništa.

Šume su bile pretežno posjed feudalaca. Ali znatne površine šuma i pašnjaka imaju i zemljišne zajednice, dok pojedini seljaci posjeduju malo šume.

Usporedo s parcelacijama povećava se broj domaćinstava, a smanjuje se broj članova jednog domaćinstva. Tako na jedno domaćinstvo dolazi u kotaru Ludbreg: 1921. god. 5.28; 1931. god. 4.31 i 1953. god. 4.19 članova.

Smanjivanje broja članova domaćinstva uvjetovano je nestajanjem zadruga, ali i smanjenjem broja poroda. Navedene pojave i tendencije razvoja prate i nužne promjene gospodarenja. Na sve većem broju oranica proizvode se žitarice, čiji je prinos tokom druge polovice 19 stoljeća još vrlo nizak, ali se unapređenjem načina obrađivanja povećava. Tako između 1889. i 1898 god. prinos pšenice po jutru iznosi 6.02 met. centa, odnosno po hektaru 10.47 q, dok je trogodišnji prosjek od 1947.—1949. iznosi već 15.2 q po ha (11), ali je malen, kad ga usporedimo s naprednim zemljama.

Radi relativno niskog prinosa i povećanja broja stanovnika stalno se povećava površina pod žitaricama i uvode racionalnije mjere gospodarenja. Ove promjene u odnosu površina pod različitim kulturama možemo pratiti na osnovu podataka za općinu Martijanec.

Godina	Oranice	Vršovi i voćnjaci	Livade	Pašnjaci	Vinogradi
1910.	3926 j.	154 j.	1049 j.	522 j.	190 j.
1936.	3923	153	1058	504	194
1952.	4395	109	1271	92	238

Vidimo, da između 1910. i 1936. god. nema većih razlika u odnosu površina. Glavne su promjene nastale od 1936. do 1952. god. Znatno se povećavaju oranice, nešto više livade i vinogradi, a najveća je promjena u velikom smanjenju pašnjačkih površina, koje se privode intenzivnijoj privredi, pretvaranjem u oranice ili u livade. Ove promjene ukazuju na uvođenje racionalnijih metoda u stočarstvu. Sve te promjene mijenjaju sliku našeg kraja i odražavaju se u pejzažu. Poratni period socijalističkog gospodarstva nije još izvršio većih izmjena u agrarnoj proizvodnji i u agrarnim odnosima, iako je taj razmjerno kratki period izazvao znatnu živost na selu. Agrarnom reformom u cjelosti je likvidiran veliki posjed, bilo civilni ili crkveni. Bilo je planirano uvođenje novih kultura, osobito industrijskog bilja. Pojačana je uloga zadrugarstva, koje se kvantitetno vrlo proširilo. U godini 1951. bilo je već 19 seljačkih radnih zadruga u ludbreškom kotaru sa 401 domaćinstvom. U 1953. god. od njih su ostale samo dvije, a uvedene su nove forme proizvođačko-potrošačkog zadrugarstva.

Struktura zemljišnog posjeda, uvjetovana historijskim razvitkom, pokazuje tendenciju prema sitnom seljačkom posjedu. Kolike su promjene nastale u veličini posjeda, pokazat će uspoređenje 1895. i 1951. god. Godine 1895. posjedi su po veličini bili ovako raspoređeni:

posjed do	1 ha	1—5 ha	5—10 ha	10—20 ha	20—50 ha
proc. dom.	10,82	40,52	28,04	15,79	3,90
proc. površ.	0,42	10,94	18,40	19,52	9,86
posjed	50—100 ha	100—200 ha	200—500 ha	500—1000 ha	preko 1000 ha
proc. dom.	0,50	0,11	0,11	0,01	0,15
proc. površ.	3,09	1,38	3,54	1,39	31,29

God. 1895. živjelo je na 11. 41% površine 51.34% domaćinstva!

God. 1951. stanje je ovakovo:

posjed do	1 ha	1—3 ha	3—5 ha	5—8 ha	8—13 ha	13—17 ha	preko 17 ha
proc. dom.	13,61	20,72	18,85	29,93	13,72	2,23	0,86

Kako vidimo, osjetno je prevladao sitni posjed; 83,19% domaćinstava otpada na kategorije od 1—8 ha. Ludbreška Podravina je, dakle, kraj sitnoga posjeda, u kojemu se sve više prilazi naprednijem privređivanju, što osigurava izvjesne viškove agrarnih proizvoda. Tako je 1951. godine otkupljeno 240 kg žitarica po 1 aktivnom poljoprivrednom stanovniku, dok su i u slobodnoj trgovini prodane znatne količine.

Agrarni problemi — Uređenjem križevačke vojne krajine krajem 16. stoljeća i smanjenjem turske opasnosti u 17. stoljeću, nastaje period stabilnosti i uspona feudalnog posjeda. Doseljuje se novo stanovništvo, što uvjetuje krčenje šuma — proces dostiže vrhunac u drugoj polovici 19. stoljeća.

Usitnjavanje zemljišnih čestica, kao popratna pojava raspadanja starog veleposjeda i porodične zadruge, te povećani broj stanovništva, stvaraju sve veće poteškoće. Navedeni su primjeri općenita pojava i jasno po-

kazuju, kako usitnjavanje parcela i razbijanje posjeda naglo napreduje i postaje sve teži problem. Poljodjelac pritom sve više siromaši i nastaju sve veće poteškoće za uvođenje modernih poljoprivrednih metoda. Uvodi se intenzivnija agrarna proizvodnja i kvalitetno stočarstvo, ali teškoće gospodarenja na sitnom posjedu su očite, a rentabilnost je malena.

Mali posjed nije sposoban za veće investicije, pa se pokazuje potreba razvijanja pogodnih zadružnih formi radi melioracije tla i mehanizacije u poljodjelstvu. Da bi se usavršila obrada i poboljšala tla, nameće se komasacija kao nužda.

Uspješna borba protiv poplava na vodoplavnim terenima gotovo je nemoguća bez pomoći i organizacije društvene zajednice. Regulacija vodenih tokova oslobodit će nove prostore za zemljoradnju, a osigurati sadašnje površine ugrožene od poplava.

Uređenje suvremenih pašnjaka i povećanje proizvodnje kvalitetne stočne hrane omogućilo bi još intenzivnije i kvalitetnije stočarstvo. Tradicionalna polikultura na malom posjedu teška je i nerentabilna za proizvođače, ali evolucija i promjene na tom polju ne ovise samo o njihovoj volji.

Sitna industrija prerade poljoprivrednih i stočarskih proizvoda na nekoj pogodnoj osnovici znatno bi pojačala privredu krajine.

RESUMÉ

La Podravina de Ludbreg

Contribution à la connaissance de l'évolution de paysage agricole

par P. Kurtek

La Podravina (Plaine de la Drave) de Ludbreg s'étend entre la Drave au Nord et les versants boisés du Kalnik au Sud, de Slanje et Gornji Martijanac à l'Ouest, à Rasinja et Selnice à l'Est. La Podravina se rétrécit, elle constitue ici une région de transition entre les zones d'influence de deux foyers urbains de La Croatie du Nord-Ouest, Varaždin et Koprivnica, l'importance du Ludbreg étant par ailleurs assez faible. La Podravina de Ludbreg a donc toujours été une zone frontière, de passage et de carrefour.

Elle se compose de trois parties: la plus basse est une plaine alluviale, qui s'étend le long des cours de la Drave, de la Plitvica et de la Bednja inférieure. Elle se prête à la culture du maïs et des céréales de printemps. Les terrasses quaternaires, à l'abri des inondations d'hiver sont favorables à la culture des céréales d'hiver. La partie méridionale se compose de collines disséquées par de petites vallées transversales de direction méridienne et tapissées de forêts et de vignobles isolées. Les podzols constituent la majeure partie des sols, sauf dans les plaines inondables où les sols alluviaux jeunes sont les plus étendus.

L'habitat se dispose en trois zones. Sur les terrasses quaternaires se localisent les villages les plus anciens et les plus densément peuplés. Le long de la route principale Varaždin — Koprivnica se sont développés dès l'époque féodale les gros centres de Martijanac, Ludbreg et Rasinja. Les villages-rues de la plaine inondable sont fixés sur des buttes qui émergent des alluvions. La zone des collines est relativement peu peuplée. L'habitat est dispersé sous la forme de hameaux et même des maisons isolées.

Les immigrants originaires du Zagorje Croate sont les plus nombreux dans la zone des collines qui rappelle par ses paysages et son type de peuplement le pays

d'origine. Ces mouvements de colonisation sont récents. Les villages les plus anciens occupent les terrasses quaternaires. Les fouilles archéologiques ont montré que cette zone était déjà peuplée aux temps préhistoriques. A l'époque romaine, Jovia, le Ludbreg actuel a été un centre militaire. Les traces d'une colonisation slave remontent à l'année 1100.

La période d'insécurité au temps des incursions turques n'a guère favorisé les mouvements de colonisation. Mais les migrations qui ont suivi le retrait des troupes turques au Sud de la Save, ont profondément modifié la physionomie démographique de la Podravina. L'abolition du régime féodal au XIX. siècle a également été un facteur essentiel de l'évolution agraire. Les communautés patriarcales se divisent, les rands domaines sont partiellement morcelés, puis disparaissent au cours des réformes agraires. C'est ce que montrent les extraits de plans cadastraux (fig. 1, 2, 3, 4).

Vers 1860. la propriété rurale se compose d'un grand nombre de parcelles menues et dispersées sur l'ensemble du terroir, il existe encore des domaines groupés qui appartiennent aux anciennes zadruga. Les partages ont commencé très tôt. Vers 1859, le cadastre révèle déjà le morcellement de toute une série d'exploitations. Le défrichement des forêts communales et féodales, surtout en plaine, a également suivi les partages. Le processus de morcellement de la propriété a provoqué à la fois l'augmentation du nombre d'exploitations et la diminution du nombre moyen des membres d'une famille. Les superficiesensemencées en céréales se sont accrues, les pâturages ont été transformés en prairies et en terre de cultures, l'élevage est devenu plus intensif. De nos jours cette région est encore caractérisée par la prépondérance de la très petite propriété. 83,19% des domaines agricoles sont compris dans les catégories de propriétés plus petites de 8 ha.

(Traduit par A. Blanc)